

BBN-ARA11-142 Bevezetés az arab nyelvbe és írásbeliségbe

AZ EZEREGYÉJSZAKA

Alfu layla wa-layla

(jegyzetvázlat)

Bevezetés

Túl hosszúnak tartják, s ezért ma nem olyan népszerű Európában, mint a XIX. sz.-ban volt, csak a leghíresebb történetek (Szindbád, Aladdin, Ali Baba, és a kerettörténet Seherezádéval) maradtak meg az emberek emlékezetében. Az arab világban sem tekintik komoly irodalomnak, és az európai irodalomtörténetek is csak pár szót vesztegetnek rá. Nem igaz, hogy csupán tündérmesék gyűjteménye. Ezenkívül még: hosszú hősi epika, bölcsesség irodalom, mesék, kozmológiai fantáziálás, pornográfia, eszkatológikus tréfák, misztikus hitvallás történetei, az alsóbb néprétegek krónikái, retorikai viták, és hatalmas mennyiségű vers.

A kerettörténet. Régi kéziratokban: 5 laponként egy új éjszaka. A későbbi kiadások és fordítások azonban ezt általában elhagyták, és az egyik történet követi a másikat. A legteljesebb magyar fordítás, Prileszky Csilla műve, visszatért az éjszakákra bontáshoz a kairói kiadás alapján.

Mikor íródott? A X. sz.-ban már volt (*Ezer éjszaka címen*), a XV. sz.-ra nagyjából kialakult, de a XIX. sz.-ig variálódott. Némelyik történet vulgáris, vagy alig érthető a célja, mások azonban kifinomult, művelt írók feltételeznek. Az Ezeregyéjszaka jelentősége nem csak irodalmi, hanem társadalomtörténeti is, persze ezek az utalások csak gondos elemzéssel tárulnak elénk. Az abbászida kori (VIII-XIII. sz.) Bagdadban és a mamlúk kori (XIII-XVI. sz.) Kairóban az alattvalók többsége persze nem varázsló, kígyóbüvölő, kábítószerszívó, vagy házasságtörő volt. Sok kegyes és épületes történet szól csodatévő szent emberekről, erényes bölcsekről, továbbá számtalan nevelőszándékú történetet találunk, amelyek kitartásra, óvatosságra, nagylelkűségre, stb., biztatnak. Azonban ezekkel a 'magas' irodalom részletesen foglalkozik, míg bűnözőkről, bohócokról, koldusokról és a többi egyszerű emberről Bagdad és Kairó városában sokkal kevesebbet tudunk más forrásokból.

Négy XIX. sz.-i arab nyelvű kiadás volt: Kalkutta I, Buláq, Breslau [mai Wroclaw, akkor Németország része] és Kalkutta II.. 1984-ben Muhsin Mahdī kiadta a Bibliothèque Nationale kéziratait, a legrégebbi XIV. sz.-i szíriai kéziratokat, amelyekből Galland is dolgozott. Ezt fordította le Haddawy angolra. Ez csak 35 és fél történetet tartalmaz, az első 271 éjszakát.

Gyönyörű hiteltelenek

Fordítások

Szinte európai műnek tekinthető, míg a Keleten elhanyagolták sokáig. Nincs azonban se franciára, se angolra elfogadható fordítása. Az arab nyelv okozta nehézségek: írás, nyelv (pl. a sok névmási utalás), a központozás hiánya, a tagolás kérdése, a nagybetűk hiánya tulajdonneveknél, mind-mind nehezítik a hiteles fordítást. A fordítások nem szokták követni az arab nyelv mondatait azok rövidege és ismétlődő jellege miatt, ezért a fordítás nagymértékben függ a kontextustól, valamint a nehezen érthető helyek esetében a valószínűsétől.

Szókincsének nincs megfelelő szótára, nyelvtana az ún. Middle Arabic (*közép-arab*), ami bonyolítja az értést. Ez azt jelenti, hogy a klasszikus arab nyelvbe gyakran keverednek nyelvjárási jelenségek. A mondattani stílus, a sok egyszerű kötőszó, mindig más és más jelentéssel, a rövid mondatok, mind nehezítik a fordítást, ill. megváltozik az európai szöveg. Két leggyakoribb eszköz az arabban a *qāla* („mondta”) és a *wa* (és) s ezek nem fordíthatók automatikusan, viszont az így "színesített" stílus már nagymértékben különbözni fog az eredetitől. A párhuzamosságon alapuló ritmikus-rímes próza (*sağ'*) használata szintén nehezíti a közelítő fordítást. Sok az ismétlődő elem, félmondat, mondat; sok és messzire visszautaló a személyes névmás. Az ismétlődő szövegdarabok talán arra szolgálnak, hogy a hangosan elmondott (és nem olvasott) történeteket követhetőbbé tegye (ez az orális irodalmakban szokásos jelenség).

A szövegben lévő versek fordítása is problematikus. Prileszky Csilla kitűnő magyar fordításában pl. a versek nagyon jók, csak éppen néha megváltoztatta az értelmét a fordító, Tótfalusi István, nem vetve össze a verset a főszöveggel, és így a kettő tartalmi ellentétbe kerül egymással.

A szöveg hosszúságán kívül az is elriasztotta a komolyabb arabistákat a fordítástól, hogy nincs egy hiteles kézírata az Ezeregyéjszakának. A fordítás stílusa is nehézségeket okoz, mivel az eredeti nyilvánvalóan nem tökéletes irodalmi nyelven van, ezért egy tökéletes fordítás 'javítás' az eredetin.

Antoine Galland (1646-1715) az első fordító és népszerűsítő Európában, szinte ő tekinthető a hiteles forrásnak, mintegy ő az igazi 'szerzője' a műnek kis túlzással sokak szemében. Kitűnő görög tudása miatt vitte 1670-ben magával a francia nagykövet, és mint tolmács öt évet (1670-75) töltött Isztambulban, ahol tanult többek között arabul is. Utána a keleti enciklopédia (*Bibliothèque orientale*) megírásában segédkezett, ill. ő vette át teljes mértékben Barthélemy d'Herbelot halála után annak szerkesztését. Beszerzett arab kéziratokat az Ezeregyéjszaka történeteiről, és először 1701-ben adta ki a Szindbád történetek fordítását. Azóta se került elő semmilyen bizonyíték arra nézve, hogy ez a történetcsokor valaha is részét képezte volna a műnek. A sikeren felbuzdulva további köteteket adott ki, 4 kézírata volt, de egy elveszett és csak 3 van ma meg a Bibliothèque Nationale-ban. A kéziratok XIV-XV. sz.-iak lehetnek és szíriaiak. Galland fordítási módszere: kiigazította, magyarázta a történeteket, átstilizálta, a pornográfnek tekintett részeket kihagyta, a versek többségével együtt.

1704-ben megjelent az I-II. kötet. 1709-ben egy maronita keresztény szerzetest hozatott Libanonból, Hanna Diáb-ot, aki elbeszélte neki a kéziratból hiányzó történeteket,

szintén saját szájaíze szerint kezelve azokat. Az utolsó, XII. kötet már halála után, 1717-ben jelent meg. A Galland-féle fordításban benne van az Ali Baba, az Aladin és az Ahmed herceg és a két nővér c. történet is, amelyek nem találhatóak meg a keleti kéziratokban és kiadásokban a XX. sz.-ig. A XIX. sz. végén és a XX. sz. elején ugyan találtak egy-egy késői kéziratot Párizsban és Londonban, de nem lehetett tudni, hogy nem a francia fordításból fordították-e vissza arabra libanoni szerzetesek. Sokan kétségbe vonták a XVIII. sz.-ban, hogy eredeti arab forrásokból készültek a fordítások. Nagy viták voltak arról is, hogyan kell fordítani. Elsősorban a Biblia fordítás és Homérosz műveinek a fordítása kapcsán kerültek szóba ezek a problémák.

Első kiadások: 1814-18 Kalkutta I (Shirwanee szöveg); 1824-43 a Breslau szöveg (Maximilian Habicht ún. tuniszi szövege, amelyet Fleischer folytatott 1839 után, 'javítva' az arab szövegen. Kétséges, hogy a tuniszi kézirat létezett-e egyáltalán.); 1835 Būlāq kiadás; 1839-42 Kalkutta II. (Macnaghten szöveg).

Angol fordítások: Edward William Lane (1801-1876), Kairóban élt 1825-1828 és 1842-1849 között (másodszorra szótárkészítés miatt). Közben lefordította a buláqi kiadás jó részét, amely 1838-41 között jelent meg havi füzetekben, majd később három kötetben. A középkori élet leírásának tartotta a művet, rengeteg jegyzettel látta el, amelyeket aztán külön is közöltek halála után (Stanley Lane Pool, Arabian Society in the Middle Ages). Nem az egész művet fordította, és 'családi olvasmány' céljaira kipurgálta, kihagyta belőle az illetlennek tartott részleteket. A túl sok ismétlést is kihagyta. Azt tartotta, hogy a mű végleges változata egyetlen szerző műve volt a XVII. sz.-ból.

Sir Richard Francis Burton (1821-1890) híres volt mint szerző, kalandor és utazó. John Payne (1842-1906) munkája alapján kezdte el a saját fordítását a Kalkutta II. szövege alapján, de teljesebb és átdolgozta. Később más kiadásokból hozzátett történeteket. Ő is sok jegyzetet írt a fordításhoz. Erősen rasszista és nőellenes volt. Szex-szakértőnek tartotta magát.

Joseph Charles Mardrus (1868 Kairó, kaukázusi családból) 1899-1904 között adta ki 'legteljesebb' francia fordítását a buláqi kiadás és mások alapján, 16 kötetben. Angolra is lefordították 1924-ben. A kor ízlése alapján teljesen átírta a történeteket és stílusát. Máskor teljesen szószerinti volt, vagy félrefordított.

Magyar fordítások: Alf laila walaila. Ezer egy éjszaka. Arab regék. I-XI. kötet (1829-1833), ford. Vörösmarty Mihály, XII. (1833) Szalay László, XIII-XVI. (1833-1834) Lencsés L. József, XVII-XVIII. (1834) Szabó Dávid. XVIII. (1834) Petrózai Trattner J.M. és Károlyi I. Arab regék, ford. Vörösmarty Mihály, 1866. Sok átdolgozás, ifjúsági kiadás után: Az Ezeregyéjszaka könyve. A.C. Mardrusnak a perzsa és hindu kéziratból készült fordítása nyomán fordította: Kállay Miklós. Bp., 1921-1924. 4° 7 kötet, rajzokkal. Újrakiadva 1992, Szász Endre rajzaival. Az Ezeregyéjszaka meséi, vál., ford. és bev. Honti Rezső. Versek: Honti Rezső és Vajkay Lajos. Bp. 1961, Európa, XIII, 709 I. (A világirodalom klasszikusai). Az Ezeregyéjszaka meséi, az eredeti arab szöveg első teljes magyar fordítása. Atlantisz, Bp. 1999-2000, 7 kötet. Ford. Prileszky Csilla.

Szerzők nélküli könyv

Vita folyt a mű orális vagy írásbeli ('irodalmi') jellegéről. 1704 előtt Európa nem ismerte, habár egyes történeteket bevettek középkori és reneszánsz elbeszélésgyűjteményekbe.

Kalkutta I.: 2 kötet, az első 200 éjszaka, nincs megjelölt kézirati forrás, arab tanulás és szórakozás céljára állította össze a kiadó, Sheikh Shirwanee, aki azt hitte, hogy egy szíriai arab a szerző, aki szintén arab tanulás céljából írta.

Louis Mathieu Langlés írta le először 1814-ben, (al-Mas^cūdī alapján), hogy a mesék valószínűleg indiai eredetűek. Hammer-Purgstall (1826, 1839) kihangsúlyozta a perzsa közvetítés jelentőségét. Silvestre de Sacy (1817): tiszta arab történetek, szokások, a XIII. sz.-ban írta egy szíriai arab, de nem fejezte be.

Būlāq, 1835, két kötet: °Abd ar-Rahmān as-Saftī aš-Šarqāwī adta ki, nincs kéziratos forrás. Nem tűnik összeszedetettnek, egyetlen, elveszett kéziratos forrásra mehetett vissza, a XVIII. sz.-ból. Ez a legjobb kiadás. Ez az alapja a Kalkutta II.-nek is, 1839-42. Ez még további kéziratokat is használt, ez tűnt a legtökéletesebb forrásnak.

Lane: perzsa hatás, de arab történetek, 1500 kör. írta egy v. két arab szerző. Burton lesöpörte ezt: alapvető perzsa hatás, több szerző, hosszú ideig, az utolsó a XVI.sz. végén. 22 kézirat maradt fenn az Ezeregyéjszakából, amelyeket Hermann Zotenberg mind megvizsgált a XIX. sz. utolsó évtizedeiben (újabb azóta sem került elő). Ezek többsége XVIII. sz.-i és kora XIX. sz.-i, egyiptomi, néhány régebbi szíriai, és egy bagdadi, ahol a feltevések szerint először öntötték formába a történeteket. Valószínű, hogy a késői kéziratok többségét európai kéziratvadászok kérésének eleget téve írták le. Az, hogy a Közel-Keleten ilyen kevés kézirat maradt fenn a műből kétféleképpen is értelmezhető: nem volt túl népszerű, ezért keveset másolták, ill. nagyon népszerű volt, és ezért szétkoptatták a régi kéziratokat. Zotenberg fedezte fel azt a három kéziratból álló gyűjteményt, amit Galland használhatott, és amelyek a legrégebbi kéziratoknak számítanak, kora XIV. sz., Szíria, Galland rendelkezésére jöttek 1701-ben. Ez azonban nem tartalmazza az összes mesét, amit Galland lefordított: csak 281 éjszaka, mintegy 40 történet, és a III. kéziratos kötet véget ér a Qamar az-Zaman történet közepénél. Vannak további szíriai kéziratok a Vatikánban és a londoni India Office Library- ben, s azok ugyanott érnek véget, ahol a párizsi, mind a háromnak ugyanaz lehetett a forrása. Zotenberg megvizsgálta az egyiptomi kéziratokat is, amelyek mind 1800 körül születtek, sokszor sokkal vázlatosabbak, mint a szírek, sokszor össze vannak keverve a történetek és nincs semmi értelmük.

A XIX. sz. végére, főleg Zotenberg tudományos munkája révén kialakult vélemény: Az Ezeregyéjszaka összetett, többretegű mű. Az első rétegek indiai és perzsa eredetűek. A VIII. sz. során fordíthatták le őket arabra Az ezer éjszaka címen, a történetek száma kicsi lehetett. A IX-X. sz.-ban Irakban ehhez sokat adtak hozzá, elsősorban az abbászida udvar, Hárún ar-Rasíd kalifa történeteit. Ugyanakkor a X. sz.- tól kezdve hozzátettek eredetileg független történeteket is (Omar bin an-Nu^cmán, Sindibadname): A XIII. sz.-tól kezdve Szíriában vagy Egyiptomban egy újabb réteg tevődött hozzá, a mamlúk korban, amelyekből nagyon sok a szexualitással, mágiával és az alvilági élettel kapcsolatos. Még később Egyiptomban újabb történeteket adtak hozzá, elsősorban azért, hogy kijöjjön a címben ígért 1001 éjszaka. Ugyanakkor régebbi történeteket apró részletekkel modernizáltak, pl.

beleraktak utalásokat ágyúró, dohányról, kávéházakról, amiket azok nem tartalmazhattak eredetileg.

Az Ezeregyéjszaka kialakulásának történetére nemcsak belső, szövegelemzési bizonyítékok vannak, hanem külső források is. Más középkori munkák utalnak a mű létezésére, ill. említenek ahhoz nagyon hasonló történeteket. al-Mas'ūdī (896-956) *Murūğ ad-dahab* ("Aranyezők") c. művében megemlíti, hogy vannak hindu, perzsa és görög nyelvből lefordított történetek, amelyek összefoglaló címe *Hazar Afsaneh* ('Ezer történet'). Arabul ezeket *Alfu hurāfa* (Ezer szórakoztató történet) címen illették, majd megemlíti a kerettörténet szereplőit. Ehhez hasonló a Sindibad könyve és más történetek. Ezeket alátámasztja Ibn an-Nadīm (mgh. 990 kör.) is *Fihrist* (Katalógus) c. művében. Ő is említi a hasonló perzsa könyveket (Hazar Afsan), és elmondja a kerettörténetet. Van bizonyíték a Genizából is. Egy XII. sz.-i zsidó könyvkereskedő kikölcsönöz egy Ezeregyéjszaka című könyvet. al-Maqrīzī, XV. sz., idéz egy XIII. sz.-i andalúziai írót, Ibn Sa'īd-ot, aki egy al-Qurtūbī-ra hivatkozik, utóbbi pedig megemlíti, hogy a XI. sz.-ban a Fátimidák alatt forgalomban volt egy Ezeregyéjszaka című könyv. A II. VH után Egyiptomban felfedeztek a papyrusz-töredéket a IX. sz.-ból, amely azt a címet viselte: *Kitāb ḥadīṭ alfi layla* (Az ezer éjszaka elbeszélésének könyve). A címen kívül még 50 sornyi szöveget tartalmaz, Dīnazād és Šīrazād párbeszédét, amelyben kéri előbbi, hogy meséljen neki a másik, ha nem alszik még.

Fő vonalaiban tehát kialakult a máig érvényesnek tartott elmélet a mű eredetéről, de a pontos átmenetekről nem tudni semmit, sem arról, hogyan függenek össze a szíriai kéziratok az egyiptomiakkal. Nincs szövegkritikai összegzése a kéziratoknak. A szövegkritika a 'közös hibák' keresésével dolgozik, keresi az ősi kéziratot (archetypus), ill. megalkot egy ideális, hibátlan kéziratot a meglévőkből. Bonyolultabb a helyzet, ha kiderül, hogy egy kéziratot több kézirat alapján másoltak. A klasszikus kéziratkritika azonban olyan művekkel dolgozott, amelyeknek egy szerzőjük volt, és fel lehetett tételezni, hogy volt egyszer egy első, eredeti kézirat.

Muḥsin Maḥdī 1959-1984 között dolgozott a régi Ezeregyéjszaka kéziratainak az összevetésével, szavanként pontról-pontra haladva. Megállapította a szíriai (kiindulva a Galland-féle három kéziratból), ill. a sokkal későbbi egyiptomi kéziratok őseit, majd a két csoportot összevetve megállapított egy közös archetypust, és feltételezte, hogy az visszavezethető egy iraki kézira, de annak a tartalmi-formai azonosságával már nem foglalkozott. Először állt rendelkezésre egy hiteles kézirat az Ezeregyéjszakából, amely azonban nyelvileg és stílusában is nagyon sokrétű. Vannak benne klasszikus arab és nyelvjárási részek. Ez a regiszter váltakozás Maḥdī szerint szándékos volt, és az elbeszélés társadalmi nyelvi rétegeit tükrözi, de lehet, hogy egyszerűen csak rossz komplikáció régebbi tökéletes kéziratokból, és véletlenszerű a váltakozás. Maḥdī szerint a szíriai változat 270-280 éjszakája tervszerű felépítésre, gondos tervezésre mutat. Pl. a főtörténetbe beágyazott példázat- történetek mindig arra szolgálnak, hogy aláássák a példázatok értékét és bemutassák hívságukat.

Ezekben a történetekben fel lehet fedezni közös elemeket, eszközöket. A legfontosabb eszköz természetesen az, hogy valaki beszéddel menti meg az életét (Sherezáde, a sejk, aki történeteket mesél egy dzsinnek, hogy megmentse egy kereskedő életét, ugyanígy tesznek a három bagdadi hölgy házában a vendégek, s ugyanígy tesznek azok is, akiket a púpos halála után letartóztatnak. Másik fontos eszköz a megcsönkítés központi szerepe: a három egyszemű

dervis, a fiatalemberek, akik elvesztették kezeiket. 'A keresztény alkusz történetében' és 'A zsidó orvos történetében', és más további csonkításos történet. A történet továbbblendítésének gyakori eszköze egy tiltás figyelmen kívül hagyása. A földalatti helyeket a szexszel és a veszéllyel azonosítják. Érdekes vonás olyan történetek megígérése, amelyeket aztán soha el nem mondanak.

Mindezek ellenére a közös szerzőt nem lehet bizonyítani. A gondosan megtervezett szíriai történetekkel szemben ott vannak az összevissza, összefüggéstelen történet hegyek az egyiptomi kéziratokban, mintha csak egy lyuknak képelték volna el az Ezeregyéjszakát, amelybe mindenféle történetet bele lehet tömködni. Mahdī kimutatta azt is, hogy a két 'megtalált' Galland-i történet arab kézírata hamisítvány (Ali Baba és Aladdin, Oxfordban ill. Párizsban). Ugyanígy hamisítvány az ún. régi bagdadi kézirat.

Ugyanakkor a szövegkritikai elmélet alkalmazása az Ezeregyéjszakára problematikus is: nem egy szerző, nem tisztelettel kezelt mű, nem vizsgálták olyan alaposággal, mint más, komolynak tartott műveket. Tudunk egy szíriai kézíratról, ahol a könyvkölcsönző ráírta, hogy a tönkrement oldalak helyett egyszerűen más történetet íratott bele a kéziratba.

Az Ezeregyéjszaka példányaikat eleve nem próbálták meg jó irodalmi arabon írni (csak amennyire sikerült), és hangos felolvasásra, elmondásra szánták a hivatásos regösök (akik általában egy-egy történetfüzérre szakosodtak). A történetmondóknak nem okvetlenül volt szükségük teljes példányra, vagy tökéletesen kidolgozott mesékre, elég volt egy vázlat, amit aztán tovább részletezett, szőtt.

Az sem biztos, hogy a viszonylag újkeletű egyiptomi kéziratok nem a szíriaiaknál régebbi kéziratokra mennek vissza. Mahdī azt érte el, amit a klasszikus szövegkritikusok: egy szerző egyetlen kéziratára vezette vissza az összeset, de az Ezeregyéjszaka esetében nem biztos, hogy ilyen valaha is létezhetett. Inkább az Újszövetségre emlékeztet a helyzet, ahol szintén nincs egyetlen (korai) kanonizált kézirat. Mahdī egyetlen XIII. sz.-i szíriai őstre vezeti vissza az egészet, de vannak már korábbi, X-XI. sz.-i utalások is az Ezeregyéjszakára. Ugyanakkor szerinte a történetek alapvetően szíriai eredetűek, Galland is ott szerezte be őket, mégis, inkább Kairót ismerik részletesen a történetek és szereplőik, nem Szíriát.

Az is furcsa, hogy a legrégebbinek (és ezért leghitelesebbnek) tartott kéziratok mind európai könyvtárakban vannak, amelyeket európai utazók vásároltak meg. A buláqi kiadás azonban egyiptomi kézirat(ok)on alapszik, s lehet, hogy az sokkal régebbre ment vissza (a nyomtatás után elveszett).

Mind a szíriai, mind az egyiptomi kéziratok tartalmazzak egy történetet, amelyben három öregember felajánlja, hogy történetet mond a dzsinnek, hogy megmentse egy kereskedő életét. A szíriaiakban azonban csak kettő története van meg, a harmadiké csak az egyiptomiban található. Ha a harmadik ember története hiteles többlet az egyiptomi kéziratokban, akkor lehet, hogy a többi csak azokban meglévő történetek is valóban részét képezték a régi Ezeregyéjszakanak. A szíriai kéziratok Qamar az-Zamán története közben, a 283. éjszakánál érnek véget, s ezért Mahdī arra kényszerült, hogy a Bodleian-ban található XVIII. sz.-i egyiptomi kéziratból egészítse ki a történetet. A Galland-féle kéziratok datálásánál belső adatok segítettek Mahdī-t. A megmaradt kéziratokat XIV. századra becsüli. Az elveszett 4. kéziratot XIII. sz.-ra datálta (a fordítás alapján), mert van benne egy adat 'A borbély történetében', mely szerint a borbély az aszturlábját felállítja, hogy horoszkópot készítsen a hidzsra szerinti 653. évre (1255). Más utalások a Galland kéziratban azonban a

XV. sz.-i keletkezésre utalnak. A keresztény alkusz találkozik valakivel Kairóban az al-Ġawli *funduq*ban (karavánszerájban), amelyet csak a XV. sz. elején alapítottak. 'A zsidó orvos történetében' utalás történik egy damaszkuszi palotára (Sudun ʿAbd ar-Raḥmān-éra), aki 1424-ben lett Damaszkusz kormányzója. Ugyanitt az ún. ašrafī dínárral fizetnek, ami csak a XV. sz.-ban került forgalomba, 1425-ben, al-Ašraf al-Baybars mamlúk szultán uralma alatt.

Történetek óceánjai („Mesefolyamok óceánja”)

Két gazfickó, árusnak álcázva magukat, csatlakoznak egy utazó kereskedőhöz, hogy megöljék és kirabolják. Azonban mindegyik magának akarja megszerezni az egész vagyont, ezért kölcsönösen megmérgezik egymást, meghalnak, míg a kereskedő baj nélkül továbbmegy ('A kereskedő és a két rabló'). Chaucer *Canterbury mesék* c. művében egy kidolgozottabb változat van meg (The Pardoner's Tale, A bűnbocsánatárus meséje): Három ember elindul, hogy megölje a Halált, aki megölte negyedik társukat. Egy öregember azt mondja nekik, hogy a Halált egy bizonyos fa tövében találják meg. Ott azonban kincset találnak, amelyet mindegyik magának akar megszerezni, és sikeresen meg is ölik egymást.

Ugyanennek a történetnek egy régebbi változata megtalálható az indiai Jataka gyűjteményben. Legújabb feldolgozása John Huston filmje, a Sierra Madre kincse (1947). Egyszer egy férfi egy kerítőnőhöz fordul, hogy szervezzen meg neki egy találkát egy városbeli asszonnyal. A kerítőnő gondolt egy bizonyos szép fiatalasszonyra, de az volt a baj, hogy az asszony nagyon erényes volt, aki nem vállalkozik házasságtörésre. Ezért a kerítőnő egy kutyával megetetett egy megborzosott süteményt, amitől annak elkezdett könnyezni a szeme. Aztán elvitte az asszonyhoz a kutyát, s kérdésére elmondta neki, hogy azért könnyezik a kutya, mert fiatal nő volt, aki szintén visszautasította egy fiatal férfi közeledését, és varázslat kutyává változtatta. Most siratja előző állapotát és azokat az élvezeteket, amelyeket botorul visszautasított. Erre a nő vállalja a találkát, és ott rémülten veszi észre, hogy a saját férje várja. Gyorsan kapcsol és azt mondja, hogy szándékosan csapdát állított neki, hogy rábizonyítsa csapodárságát és megleckéztesse. A férj megígéri, hogy megjavul és hűséges lesz a feleségéhez.

Ez a történet, amely két elemből áll, a síró kutya elemből, és a feleség gyors reagálásából, a Szindbád meseciklusban van benne az Ezeregyéjszakán belül ("Az asszony története, aki meg akarta csalni a férjét", Honti [1961] 'Aki hamar feltalálta magát', pp. 565-568, egy kerettörténeten belül: Mese az asszonyok végtelen ravaszságáról és csalfaságáról', p. 545 ff.). De a történet mindkét fele megtalálható máshol is: a XI. sz.-i szanszkrit *Katha Sagit Sagara*-ban, a XII. sz.-i latin *Disciplina clericalis*-ban, a közép-angol rövid mesében ("Dame Sirith"), a XIV. sz.-beli perzsa *Tutinameh*-ban (an-Naqšabandī írta), Boccaccio XIV. sz.-i *Dekameron*-jában, és a XX. sz.-i regényben, Thomas Mann *Doktor Faustus*.

A történetmondó mestersége

Szóbeli vagy írásbeli terjesztés? Nincs egyértelmű válasz. A szöveg esetleg emlékeztetőül szolgált csak? A dráma nem hal ki teljesen a térségben az arab hódítással, Shmuel Moreg izraeli tudós szerint a dráma (mime) nyomai megmaradtak, csak más formát öltöttek. Perry szerint a *hikāya* ennek a maradványa (utánozni). al-Ġāhiz a *hākiya*-ról (*K. al-Bayān wat-tabyīn*).

Mindent tudnak utánozni. al-Mas'ūdī beszél egy bizonyos Ibn al-Maghāzilī-ről (IX. sz. bagdadi utánzó), pp. 106-107. (Cf. Mátyás király története.)

A XIV. sz.-ra a történetmondó helyettesítette a mimikust a piacokon: *hikāya* → történet. Cf. A csúnya férfi és szép felesége, A takács, a felesége és a lovas katona története eredetileg lehetett egy többszemélyes komédia, amit a piactéren adtak elő a középkorban.

Emmanuel Cosquin (1841-1921): Keretelemek: 3 indiai külön- külön i/ a király szomorúsága a felesége hűtlensége miatt; ii/ a nő, akit természetfeletti erő őrzí, hogy ne legyen hűtlen, mégis kijátszva az őret együtt hál egy férfival; iii/ a szünet nélküli mesélés a balvégzet elhalasztására ill. elkerülésére.) Indiai eredet (→ Kínába) helyett: Irán→ Kína→ India is lehetett. A férfiak és a nők állattá varázslása buddhista-hinduista motívumnak számít, de ez olyan általános a világ folklórájában, hogy bárhol kigondolhatták. A második dervis történetében a herceg → majom, de a majom tud írni = lehet óegyiptomi motívum is (a majomalakú Thot írnoke), Apuleius: Aranyszamár (ember elvarázslása állattá), Odüsszeia: Kírké állattá varázsolja Odüsszeusz társait (nem okvetlenül indiai motívum), de a kerettörténet is megvan nyugaton (Odüsszeia).

Állattörténetek → Aiszóposz. Ókori görög-római motívumok is lehetnek az Ezeregyéjszakában: Szindbád 3. utazása során óriással találkozik, akit megvakít, hogy elmenekülhessen: Iliász, Odüsszeusz találkozik Polüphemossal. (IX. sz. ford., Hunayn b. Ishāq kívülről szavaltta Homéroszt görögül, bár nem ford.)

Plautus miles gloriosus, A hetvenkedő katona: Két szerelmes szomszédos házakban, a közös falon lévő lyukon keresztül találkozik. (Vö. Shakespeare: Szentivánéji álom, a mesteremberek színdarabjában ugyanez a motívum szerepel: Píramus és Thisbe, a két szerelmes, a falon keresztül vágott lyukon át beszélgetnek – de ez itt a humor forrása).

"Qamar az-Zamán és az ékszerész felesége" - ugyanez a motívum. Mindkettő régi görög forrás. Ibn an-Nadīm, X. sz.: bizánci könyvek. Esti történetek, mesék és közmondások → "Šatariyus király és annak oka, miért veszi el feleségül a mesemondó Šazād-ot". görögön keresztül eljutott a Balkánra. (nem valószínű, hogy görög → arab, inkább fordítva), de: bizánci elemek is.

"Uns al-Wuğūd és a vezír lánya" pl. Sindibād-nāme "Az asszonyok ügyessége és gonoszsága" ciklus iszlám előtti perzsa (nem maradt fenn) → szír → héber → Európa → arabra (Ezeregyéjszaka; nincs köze a Szindbád a hajóshoz). Keret: A vezír történetet mond a királynak, nehogy megölje fiát, Szindibádot, akit gonosz felesége bevádolt. A fiúnak hét napig hallgatnia kell, nem védekezhet a gonosz vádak ellen (motívum) → előzmény Indiában; de Perry szerint: latin legendák, Secundus a hallgatag. (Hadrianus- korabeli filozófus) ki akarja próbálni, hogy tényleg hűtlenek a nők. Saját anyjához közelít, aki nem ismeri föl sok év után, az elfogadja, de ő visszalép. Magyarázatot kér, elmondja, az anya fölakasztja magát, mire a fiú némasági fogadalmat tesz. A császár filozófikus kérdésére nem válaszol (így megmenekül, mert a császár kivégezte volna, ha megszegi esküjét) → írásban válaszol.

Döntő bizonyíték nincs az indiai eredetre, mert India befogadott, s nemcsak átadott történeteket. Hasonló körülmények hasonló történeteket hoznak létre (polygenesis, sok helyen való születés).

Első lejegyzések: Ibn an-Nadīm, az arab könyvek első leltározója, listába szedője írja, hogy al-Ġahšiyārī (†942) vezír összegyűjtött a történetmondóktól (musammirūn) 480 éjszakai történetet, de meghalt, mielőtt a tervét, 1000 történet, bevégezhetné volna. A névtelen szerzőjű al-Ĥikāyāt al-ʿaġība wal-aḥbār al-gharība (Csodás történetek és furcsa híradások) → Egyiptom X. sz. 18 történet. at-Tanūhī (939-994) → történetgyűjtő. Faraġ (baʿd aš-šidda

Minden jó, ha jó a vége) → műfaj (öröm szomorúság után) a derűre ború ellentéte! Gyógyulás betegség után, gazdagság szegénység után, győzelem vereség után, szabadulás börtön után, élet a halál árnyéka (kivégzés) után. → Ezeregyéjszaka is. "Az elpusztított ember, aki gazdag lett újra egy álom révén", "Az irigykedő és az irigyek története". Nišwār (Table Talk, Beszélgetések) → le nem írt szóbeli történeteket akar közölni. Ezeregyéjszaka: a Barmakidák nagylelkűségéről szóló történet a koldusok és vándormesélők kedvenc témája lehetett. Első összetétele az Ezeregyéjszaka történetei, Irak IX-X. sz. Szíria és Egyiptom; késő mamlūk kor, XIV-XV. sz. nagy divatja volt hasonló történeteknek.

A történetmondók története homályos és hiányos az iszlám világban: Ibn al-Dzsawzí: Quṣṣāš és muḏakkirīn c. könyve beszámol erről (ld. Goldziher: A hadís kialakulása, 5. fejj.: A hadís mint az épülés és szórakozás eszköze, 355-379. o.).

Dialógus helyén elbeszélés szerepel → sok klasszikus történet az Ezeregyéjszakában. A hivatásos történetmondó csak ritkán szerepel az Ezeregyéjszakában. → általában írott anyagból dolgoztak (Sayf al-Mulūk történet eleje) (ḥakawāti, történetmondó).

Továbbadás: i/ történetmondók (szöveg segítségével) írástudatlan tömegnek; ii/ kölcsönkönyvtárakból lehetett kölcsönözni. A hangos felolvasás normális módja volt a könyvek "publikálásának", terjesztésének (mecsetben). Vagy pl. versek szavalása gyakoribb, mint a magányos olvasásuk. Nehéz határt húzni magas és alacsony kultúra között → muğūn (csúfolódó) irodalom. Mindkettőben (talán a különbség a stílusban, a formában van és a célban, nem a tartalomban) → asztaltársaságok (nudamā' → mağlis). Keresztbe vették át egymástól: az utcai történetmondók a "magas irodalomból", míg a magas irodalom az utcáról (pl. maqāmāt).

Utcai szórakoztatások

Az Ezeregyéjszaka történeteinek többsége a palotáról, lakóiról, háremeiről szólt, amit nem ismerhettek sem a történetmondók, sem a hallgatóság. Ez van kifigurázva a Borbély történetében, az 5. testvér álmodozásában. (poharakat vesz összegyűjtött pénzén, eladni-újra venni akar, házat venni, gazdag lenni, elvenni a vezír lányát, azt megalázni, hogy a lábát csókolgassa, s ő megrúgja, meg is teszi, a poharakkal, összetörök, és vége az álmodozásnak.

Amikor azonban árusokról, utcai csavargókról, koldusokról és bűnözőkről meséltek, akkor inkább tudtak a saját tapasztalataikból meríteni. A magas elit életéről más források is szólnak, az utca népéről azonban nem. A fantasztikus történetek mellett a milió feltehetőleg hiteles volt. Városi történetek, városiakról városiaknak, paraszt és beduin csak alkalmilag fordul elő, s akkor is dicstelenül. "Dalíla és húga Zaynab.

Irak, Hārūn ar-Rašīd udvara, egyik színhelye sok történetnek. A Szindbád ciklusé is, bár azt csak a legutóbbi időben csatolták az Ezeregyéjszakához. → A hordár és a három hölgy; A három alma története. Bagdad: kerek város → népi negyedek. Az utcák lakói: rossz szemmel erkölcsstelenségük és zajuk-szaguk miatt: kovácsok, hentesek, bűvészek, rendőrök, éjjeliőrök, cserzők, cipőkészítők, trágyagyűjtők, kútásók, fürdőkészítők, masszörök, verseny galambok tulajdonosai, sakkjátékosok.

Az abbászida kalifa udvara elzárt világ volt, amiről csak fantáziálhattak a kívülállók. Jellegzetes tünet, amíg az eredeti legbágyadibb történetekből is kiderül, hogy a későbbi újramesélők nem ismerték a helyszínt, nincsenek benne hiteles részletek a városról, szemben

a damaszkuszi-kairói történetekkel, vagy pl. A hordár és a három hölgy története. A hordár kizárólag szíriai árukat cipel. Kairót bensőségesen ismerték a történetek alakítói, topográfiaját, életét. p.125. "A keresztény alkusz története". (A púpos ciklusban)→ hogyan szállt meg az alkusz az al-Ġawlī karavánszerájban, a másik a Masrūr szerájban, hogyan mozgott ide-oda a városban, részletesen utcáról-utcára, mindezt el lehet helyezni a város térképén. Más helyen (A zsidó orvos története) Kairó magasabbrendűségéről van szó Bagdaddal szemben. A Bāb Zuwayla szerepe (kivégzések), itt lakott a toronyban a szúfi qut□b → Az első konstábler története (p. 127.)

Az üzletek leírása nagyon pontos és részletes az Ezeregyéjszakában. Összevethető azzal, amit Lane leír a Manners-ben. Pl. a rabszolgapiac (sūq ar-raqīq): téglalap alakú épület, belső udvarral, ahová nem engedték be, csak a tehetős vásárlókat. "Tuhfat al-qulūb hölgy története" Hārūn ar-Rašīd-dal. Nyilvánosabb rabszolgapiac "°Alī Šār és Zumurrud története" és "°Alī Nūr ad-Dīn és Mīryam".

Trükkök: °Alī Šār és Zumurrud története: versben szavalja Zumurrud: "Elmész egy fajta szakállban és visszajössz egy másikban/ mintha egy ḥayāl (árnyjáték) szereplője lennél." Ibn Daniyāl (1248-1311) árnyjátékokat írt, közép-arab jelenségekkel teli szöveggel.

Az Ezeregyéjszaka leírásait megerősítik a kairói Geniza feljegyzései is (Ezek a kairói zsidók különböző feljegyzései és fölöslegessé vált papírjai, amelyeket nem lehetett megsemmisíteni, mert Isten neve volt felírva rájuk, ezért bedobták egy pincébe, és ott a XIX. sz.-ban megtalálták őket.). Részletes bevásárlási lista "A hordár és a három hölgy" ciklus és a Púpos ciklus eleje.

Az alvilági élet

Bűnözők és csalók bőségesen találhatóak az Ezeregyéjszakában. A környezet ugyan időnként Bagdad, azonban ezeket a történeteket is valószínűleg átírták Kairóban, a mamlúk és oszmán-török korban. A tolvajok egy csoportja házakban tör be, ezek egyik eszköze volt a teknősbéka hátára szerelt gyertya. Ha a házban volt lakó, az fölkiáltott meglepetésében, ha nem volt, akkor világításra használták a teknőst. A fojtogató rablók eszköze volt a kutya, amit al-Ġāhiz is leír a Kitāb al-Ḥayawān-ban (Az állatok könyve), miközben a megfojtott ember kiáltozott, a kutyákat verték, és azok ugatása elnyomta az ember hangját.

Mas°ūdī leírja, hogy Bagdadban megszokott dolog volt, hogy visszavonult tolvajok (tawwābūn) rendőrök lettek, hisz jól ismerték a módszereket és az elkövetőket egyaránt, néha pedig osztoztak is velük a zsákmányon. Az °ayyārūn-t (csavargók bandái) is leírja, akik időnként védelmi pénzt szedtek a boltosoktól. (Meadows of Gold, Aranymezők). Jól szervezett bandák voltak, akiket al-Ġawba (Kašf al-asrār) ír le részletesen, óva tőlük az embereket. A bűnözők egy csoportja a tufayli nevet viselte, akik abból éltek, hogy hivatlanul megjelentek nagy lakomákon. Az Ezeregyéjszakában: A moszuli Izsák és a kereskedő történetében fordul elő ez a motívum.

Míg az országúti rablók együgyű figuráknak vannak lefestve az Ezeregyéjszakában, addig a városi bűnözők rafinált, okos emberek voltak. Ahmed és a betegség, Dalila, az ügyes, Ali, a követ történetei már régóta közismertek lehettek az emberek körében, mielőtt bekerültek az Ezeregyéjszakába, többségük valóban élő személy volt Kairóban. Itt a bűnözők, akárcsak a koldusok testvériségi (*quasi* céh) szervezetbe tömörültek, saját hierarchikus

rendjük volt. Ez tükröződik "A szantálfa kereskedő és a csalók" c. történetben, ahol a becsapott kereskedőnek azt javasolják, hogy keresse fel a tolvajok sejkjét, aki a mesterségben, mágiában és trükkökben jól jártas ember, akinél jelteni lehetett a csalást vagy lopást, és egy bizonyos összeg fejében visszaszerezte a keresett javakat.

A futuwwa szervezetek is hírhedtté váltak a középkori arab városokban (Damaszkusz, Kairó). Ez a szó nem annyira "lovagiasságot", mint "fiatalságot" jelent, bár a fatá szó a régi költészetben egyszerűen férfit jelentett. Ezek szervezett csavargók voltak, akik részt vettek a zavargásokban, vagy azokat maguk is okozták, de fel lehetett bérelni őket egyes kerületek rendszabályozására, egyik vagy másik emír segítségére. Valószínűleg ezek utódai az utóbbi évszázadokból ismert "riggála" Kairóban ("emberek"), akik egy-egy mu^callim (bűnszövetkezet vezetője) segítői mind a mai napig. A futuwwa szervezetek rendházait eredetileg tiszteletreméltó célokból hozták létre, mint a kézművesség és kereskedelem színvonalának betartása, vendéglátás idegeneknek, misztikus gyakorlatok végzésére összegyűlni bennük. Kairóban azonban a legtöbb végül is bűnöző elemek befolyása alá került. Külön gyülekező- helyek voltak a régi fátimida Kairóban "a futuwwa termek". Védelmi pénzeket szedtek, de a katonai parancsnokok (emírek), a városnegyed főnökei (sejkek) szolgálatába is beálltak, ha megfizették őket vagy érdekeik így kívánták.

Megint másik csoport volt Kairóban a harāfīš (esz. harfūš), akik feltehetőleg kolducsapatot alkottak ("A fiatal vagány és a szakács története"). A mamlūk korban az emírek védnöksége alatt álltak, és a mecsetek adományából éltek. Ha kellett nagyerejű katonai segédcsapatokat tudtak kiállítani patrónusok mellett. Volt egy szultánjuk, aki a hatóságoknál képviselte őket. A koldusok ezernyi trükköt tudtak, amivel pénzt lehetett kiszedni az emberekből. Harīrī egyik maqāmájában Abū Zayd, a főhős, arra biztatja a fiát, dicsőítve a kolduséletet, hogy legyen mindig éber és ravasz. Ğāhiz így ír a vándor koldusokról szóló értekezésébe, szavait egy öreg koldus szájába adva: "Figyelj rám! Tudod-e, hogy a csavargás nemes, élvezetes és kellemes hivatás? A csavargók végtelen boldogságot élveznek. Az a feladatuk, hogy bebarangolják fokról-fokra az egész világot. Arra járnak, amerre csak akarnak, s így minden városban megkaphatják a legjavát annak, ami csak ott található.. Elégedettek a sorsukkal, nincs gondjuk családra, birtokra, házra, és egyéb javakra."

Lane (Manners) nem túl hízelgő képet fest a koldusokról: a nappali nyereségük nagy részét éjszaka hasisszívással töltik, ami a világ legboldogabb teremtésévé teszi őket. Az Ezeregyéjszakában "A Kazi és a bang-evő" történetében a szultán érdeklődik a hasis iránt. A jól informált vezír elmagyarázza neki. "Delila és a lánya Zaynab" történetében van leírva egy hasisfogyasztó. "Alā' ad-Dīn Abū aš-Šamar" történetében megismerhetjük, hogy kell a piacon kábítószer beszerezni. A kábítószer (hasis, ópium) egy másik használata az Ezeregyéjszaka történeteiben az áldozat elkábítása, ha el vagy ki akarták rabolni. Pl.: "Alī Šār és Zumurrud" történetében a gonosz nazarénus ezzel altatja el Zumurrud-ot, hogy aztán elrabolhassa. A bang-ot (kábitószer) használó rablókat mubanniġ-nak nevezték. Egy másik vonulata a történeteknek azt mutatja be, hogyan vesztették el a szegény, egyszerű emberek a józan eszüket és ítélőképességüket a kábítószer hatására. Pl.: "A Kazi" c. történetben a hasisfogyasztó szegény halász összetéveszti a holdfény tükröződését a földön egy folyóval, és egy kutyát a hallal, s ezért nekikezd, hogy kihorgássza a kutyát. További abszurdításokkal találkozhatunk "A hasisfogyasztó" c. történetben, ahol egy hasisfogyasztó koldus azt képzei, hogy bejutott egy palotába, ahol a szolgák megmosták és megmasszírozták, mielőtt ágyba bújt

volna egy csodaszép lánnyal. Azonban hirtelen felébred, s azon veszi észre magát, hogy egy kisebb tömeg veszi körül, amint meztelenül fekszik egy csatorna mellett.

Nők az Ezeregyéjszaka világában

Az átlagosan művelt európai olvasó, s a magyar olvasóra még inkább igaz ez, mint a francia, német vagy angol olvasóra: csak töredékes vagy torz képet alkothat magának a különféle válogatásokból, átdolgozásokból, utánérzésekből az Ezeregyéjszakáról. Csaknem 200 év terjedelmű (kb. 4000 verssor). Az egyes mesék eredetre, szerkezetre, műfajra, terjedelemre rendkívül sokfélék (1-2 oldalas jámbor történetek, híres muszlim személyiségekről szóló anekdoták, fordultatos tündérmesék, pikareszktörténetek, realiztikus elbeszélésszerű történetek stb.). A heterogén elemek (hellenisztikus, perzsa, ind arab) csodálatosan gazdag szöveggé szöveődnek egybe. Formailag az ismert Sahrijár - Sahrazád kerettörténet tartja össze az éjszakákat (szintén változatos hosszúságú) tagoló szerepével, s szellemiségében pedig a megformáló muszlim arab világlátás.

Az arab meseréteg (és ez az uralkodó) gazdag tárházat adja a középkori arab műveltségnek, művészetnek, vallásosságnak, mindennapi élet különböző vonatkozásainak.

A mesékben, csak úgy, mint a való életben, kortól és társadalmi rendszertől függetlenül, többnyire a nők a mozgatórugók. Vagy úgy, hogy a cselekmény bonyolódik körülöttük, vagy pedig saját személyiségükben ők az események irányítói.

Köztudott, hogy az Ezeregyéjszaka meséinek igen nagy része szerelmi történet, így kézenfekvő, hogy a női alakok nagy szerepet játszanak (nemcsak úgy, mint a vágy tárgyai, hanem úgy is, mint szerelmi boldogságra törő szuverén, sőt számos esetben uralkodó lények).

Csak úgy, mint maguk a mesék, a nőalakok is rendkívül nagy változatosságot mutatnak a cselekményben betöltött szerepük, társadalmi helyzetük, egyéniségük foka tekintetében. A női alakok színes forgatagában mégis kirajzolódnak bizonyos típusok.

Mellékszereplők:

Anyák. Számos mesében fontos szerepet játszanak a fiú mesehős áldozatos segítőjeként (°Alā ad-Dīn és a bűvös lámpa). Kevésbé egyénítettek, csak fiukhoz való viszonyukban léteznek. Társadalmi helyzetük. Az °Alī Nūr ad-Dīn és az övkészítő Marjam c. mesében az anya férje ellenében védelmezi a fiát. Lányos anya elsősorban a lány becsületének őre. Ward fī'l-Akmām anyja amikor tudomást szerez lánya szerelmi levelezéséről, rögtön értesíti férjét, és azzal a kegyetlen tervvel áll elő, hogy a lányt vigyék egy nehezen megközelíthető helyre (rablányok, egyszer egy évben élelmiszerkészlet, de teljes számkivetettség).

Anyapótló jóságos öregasszonyok: Nem vérszerinti anyák. Többnyire alacsonyabb rangú, szegény nők, dadák, szolgálók, érdek nélkül segítik a hőst vagy hősnőt. Ilyen pl. °Alī Šār szomszédasszonya (°Alī Šār és Zumurrud), segít neki Zumurrud felkutatásában, megszervezi a lányszöktetést, betegségben ápolja, istápolja, meghallgatja siralmait, versei özönét, vele együtt sír, majd újra ő ösztökéli Zumurrud felkutatására. Ebbe a típusba tartozik Ward fī'l-Akmām dadája, aki vigasztalja, teljes odaadással szolgálja úrnőjét, leveleit hozza-viszi, titkát megtartja.

Hűséges rablányok, komornák (fiatal nők). A hősök belső szolgálattevői, urukat vagy úrnőjüket nemcsak odaadóan szolgálják, hanem aktívan kezdeményezően segítik céljuk elérésében. Eszesek, találékonyak, jártasak a színlelésben, cselvetésben. Prototípus, Mardzsána az Ali Baba és a negyven rabló c. mesében. Hubüb, a Qamar az-Zamān és az ékszerész felesége c. mesében, aki úrnője teljes bizalmát élvezi, alávaló cseleinek kivitelezésében részt vesz, majd megpróbáltatásaiban, sőt halálában is osztozik.

Ármányos kerítők (öregasszonyok). Szegények, a pénzért, a felemelkedésért végzik szolgálataikat. minden elvetemültségre képesek, mesterei a hírszerzésnek, megkönyékezésnek, férjek kijátszásának, együgyű szerelmes ifjak kifosztásának. Gyakori motívum, hogy a kerítő nő jámbor öregasszonynak álcázza magát, böjtöl, imádkozik, így férközik a kiszemelt áldozat bizalmába. A típus különös kicsúcsosodását jelenti Dalíla, aki több egyiptomi mese hősnője. Ő már nem egyszerű kerítő nő, hanem vérbeli, minden hájjal megkent bűnöző. Az a különös vonása, hogy nem elsősorban pénzért, vagyonért végzi ördögi tevékenységét, hanem becsvágyból örvénylő forgószelekként söpör végig a városon, mindenkit kifoszt, lóvá tesz, megszégyenít, úgyhogy a végén egész kárvallott sereg üldözi (az egyszerű kelmefestőtől a kádiig és a vezírig). Bitófa- onnan is megmenekül csellel. Felmentést kap a történetben, a kalifa magas posztra helyezi. Dalílához hasonló nagyformátumú ármányos öregasszony Dāt ad-Dawāhī. Teljesen eltérő környezet, bizánci király anyja, aki a magas politikában, hadvezetésben űzi ármányait. Öregasszony léte kitűnik a vitézi mesterségben, bajvívásban, de legfőbb fegyvere, fortélyos ravaszsága. A mesében az ellenséges oldalon lévén, ő természetesen elbukik. A mellékalakok típusainak áttekintése után áttérek a női főszereplők különböző típusaira. Számos mesében- elsősorban a tündérmesékben- a női főszereplő, az elérendő cél, egyáltalán nincs egyénítve, a cselekmény bonyolódik körülötte. (Ébenfaparipa, °Alā ad-Dīn és a bűvös lámpa).

Arab eredetű mesékben igen gyakori típus a csábítás művészetét magas fokon űző nőalak. Ennek a típusnak számtalan képviselője van. A csábítás kelléktára: szépség. Milyen az Ezeregyéjszaka világából kirajzolódó női ideál? Se szeri, se száma a rimes prózában, versben megénekelte női szépségnek → sztereotip kép. Nagy hangsúly tevődik az arc szépségére, a termet arányosságára és kecsességére. Arc: hold a 14. éjjelen, fehérség ↔ feketeség. Arc pírja: rózsza, kökörccsin. Szem bársonyos feketéje, bűvös pillantása (nyíl). Éjsötét hajzuhatag. Fogsor. Termet: magasság öt láb. Márvány, alabástrom tagok, gránátalma kebel, karcsú derék (füzfaág, zsenge vessző), súlyos, domború csipő, derék ↔ fenék (has). Masrūr és Zayn al-Mawāsif c. történet egyik verséből.

A csábítás kelléktárában fontos a pompa, fényűző környezet. Ezek a csábító nők általában gazdag, független, sok esetben férjes nők. Saját lakosztályukban, házukban fogadják a szerelmes férfit. Lakoma, étel, ital, illatszerek. A szerelem beteljesülésének késleltetése: levelezés, versek, zene, dalok. Virágnyelv, jelképes üzenetek (a férfi sokszor nem érti meg, csak női ségédlettel). Zayn al-Mawāsif prototípus. A legtöbb vers van benne. Uralkodó szerep Ellenpárja Halīma, az ékszerész felesége. (Qamar az-Zamān és az ékszerész felesége) hősnője. Gyakorlatilag ugyanazt csinálja végig, amit Zayn al-Mawāsif, (férje teljes kifosztása, lóvá tévése) de az ő alakjában nem a csábítás művészete jut túlsúlyra, hanem a férje tönkretételében és kijátszásában való végsőkig vitt arcátlanság. (Qamar az-Zamān mindent elfogad, a kezére játszik.) Uralkodó, hatalomvágyó nő (Baszra városában kivívja, hogy pénteki napon senki ne menjen ki az utcára, akit ott talál, azt megölheti). Qamar az-Zamān a

nő hírére megy Baszrába. Miután a nő is beleszeret a fiúba, semmi gát nincs előtte, férje egész vagyonát átjátssza Qamar az-Zamān kezére és követi szülővárosába, Kairóba. Itt a kárvallott férj, °Ubayd ékszerész bosszút áll rajta, halállal lakol. (Qamar az-Zamān képmutatása).

Az ő alakja magában foglalja a csábító nők egy különös altípusának vonásait is, a kegyetlen, bosszúálló nőt. Szerelmesük kisebb-nagyobb vétségeit könyörtelenül megtorolják. A szemetes és az előkelő dáma Az álkalifa Dunja úrnő (Ĝafar húga) szerelemfáltésből meg akarja öletni Muḥammed °Alī-t, ékszerészfiút → 40 korbácsütés. A púpos, a szabó, a zsidó és a kereskedő egyik betét történetében Zubayda egyik főrangú rabnője nászünnepe a szerencsétlen ifjú férj zurbádsát evett → kéz és láb hüvelykujj levágatása. °Azīz és °Azīza történetében a főhős még jobban póruljár, kegyetlen szerelme féltékenységből kiherélteti rablányjaival (naturalista leírás).

Egyénített női főhősök

°Alī Šār és Zumurrud története. Az egész Ezeregyéjszaka legárnyaltabban megrajzolt, legelragadóbb hősnője. Hasonló motívumokból építkező történet a Nūr ad-Dīn °Alī és az övkészítő Marjam. Zumurrud-hoz hasonló, kevésbé egyénített és sokkal kevésbé rokonszenves figura. Zumurrud-dal való összevetés: Feltétlen hűség, önfeláldozás a szerelmével szemben, elnézés, megbocsájtás, annak gyön- géivel szemben, találékony kezdeményezés, küzdőképesség, de mindez Zumurrud bája, derűje, pajkossága nélkül. Szemrebbenés nélkül öl, nemcsak idegeneket, hanem a család-tagjait is, egész hullahegyet hagy maga után.

Tragikus sorsú nőalakok

A tragikum fogalma elég távol áll az Ezeregyéjszaka világától, hiszen ez az elrendelés hitével nem fér össze. Mégis van 1-2 hősnő (és hős is) aki-európai szemlélettel közelítve tragikus sorsú. Megkapó hősnő Abrīza az °Omar ibn an-Nu°mān és fiai c. történet egyik szálának női főszereplője. Bizánci királylány, az ő nagyanyja a már említett Dāt ad-Dawāhi. Ez nevelte kardforgatásra, vitézi mesterségre. Alakjában szépség mellett az erő, a vitézség nagy szerepet játszik. Šarkān királyfit leveszi lábáról. A történet kegyetlenül bánik el vele, nyomtalanul, halála utáni elégtétel nélkül tűnik el.

Végül szót kell ejteni az Ezeregyéjszaka világának elengedhetetlen, nagy dicsfényvel övezett nőtípusáról, a kiművelt, profi rablányról: nem szolgálattévő, főúri háremekbe szánt, nagy gonddal nevelt, pallérozott lány. Egy-egy ilyen lány óriási pénzekért kelt el, és kalifák, vezírek számára nagybecsű, "státuszszimbólumot" jelentett egy-egy ilyen híres rablány (hetéra). A számtalan minden tökélytel felruházott rablány közül kiemelhető Tawaddud, akinek kiválóságáról hosszú történet szól. A tökéletes rablányokról szól "A jemeni férfi és hat rablány" c. történet.

Női ideál külső Masrūr és Zayn al-Mawāsif IV. 127. vers /részlet/:

„Ó férfiak, haja hosszú, s mint éjjel, színe ében, szép rózsapír virul arcán, hogy mint parázs, egyre égjen szemöldöke szablyapenge, nyíl röppen a tekintetében, nektár csöpög foga közül friss harmat a nyála éppen, a fogsora drágagyöngy-sor szabályosan, mint fűzérben a

nyaka, mint antilopnak, nincs párja sehol tökélyben, a mellkasa mint a márvány, két keble halma az éden, a hasa domború, párnás illatszerek fellegében.”

Női ideál külsőre, Ğubayr ibn ʿUmayr és Budūr úrnő: Megpillantottam egy lányt, hófehéret ki mint a hold oly szépséges, ha tizennegyedik éjjelén kel az égre, szemöldje íve összeszalad, tekintete álmatag, keble mint két gránátalma, ajka finomsága százszorszépek szirma, mint Salamon pecsétje, olyan a szája, fogsora akár a gyöngyfűzér, elbűvöli bárkinék értelmét, ha rímben vagy szabad szóval beszél.

Gazdag, független, (esetleg férjes) könnyűvérű nők Masrūr és Zayn al-Mawāsif Zayn al-Mawāsif fényűző környezetben élő gyönyörű nő. Sakkozik Masrūr-ral, a férfi győzelméhez köti kegyeit. Mindig ő győz, pénzben játszanak, (100 dínár) minden vagyona elúszik. Nagylelkű: vissza akarja adni a férfi pénzét. "Eredj utadra, én a magam részéről feloldalak!" Masrūr állhatatos szerelmével, ékes verseivel végül leveszi a lábáról. Ezután mindent visszaad neki, és női mesterkedésekkel fenntartja kapcsolatát Masrūr-ral férje megérkezése után is. A kádikat is magába bolondítja, zsidó férjével csúfosan elbánnak. A nők elszöknek. Útközben szerzeteseknél szállnak, azok is mind beleszeretnek. Zayn al-Mawāsif teljes felmentést kap a történetben, Masrūr-ral él.

Abū Šār és Zumurrud Minden tudományban, művészetben jártas rablány. Szellemesség, csúfolóversek az öregekkel szemben Fortélyosság, kezdeményezés, aktív szerep. Ő adja a pénzt Abū Šárnak, hogy vehesse meg. Kétkezi munkájából (függönyök) tartja el magukat, rendezi be a házat stb. Hithűség, ami- kor a keresztény cselével elrabolja (Abū Šār gyengesége, tétovasága révén) vállalja a verést, kínzást, de nem hagyja el hitét. Második szorult helyzetéből (amikor egy rabló rabolja el) bátran, leleményesen szabadul meg (férfiruhában, lovon szökik), így lesz szultánná egy városban. Hidegvérrel fogadja, azonnal arra gondol, hogy hogyan fordíthatja az új helyzetet a javára. "Minekutána ebbe belekerültem, talán Allah egyesít majd urammal ezen a helyen, hisz ő képes mindenre, amit akar!" Igazságos uralkodó. Nem hagyatkozik a sorsra, elébe megy: új hagyományt vezet be a városban. Az újhold feljövételének napján nagy királyi vendégfogadást rendez. A keresztényt, első elrablóját a csillagjós cselével buktatja le. Epizód az édes rizzsel. Így bukik le a rabló is, majd az előbbi keresztény testvére, aki fogva tartotta. Amikor ʿAlī Šār is odaérkezik, önbizalomról és gyöngédségről tesz tanúbizonyságot. "Amint Zumurrud meglátta, szíve hevesen dobogott, s amint jobban szemügyre vette megbizonyosodott, hogy az ura ő, ʿAlī Šār. Már-már felsikoltott örömeiben, de erőt vett magán, nehogy megszégyenüljön a nép előtt, s bár bensője felbolydult, szíve meglódult, elrejtette állapotát." Később (ʿAlī Šār) "Azután megette az első falatot, s Zumurrud már azon volt, hogy maga elé hívhatja, de eszébe ötlött, hogy bizonyára igen éhes, s így szólt magában: "Úgy illendő, ha hagyom enni, amíg jól nem lakik." A nász beteljesedése vígjátéki fordulatokban gazdag, a rendező: Zumurrud.

Nūr ad-Dīn ʿAlī és az övkészítő Marjam: Zumurrud-hoz hasonló, kevésbé egyénített nőalak. A történet elején → frank rablány, az övkészítő mesterséget művészi szinten űzi. A rabszolgapiacra botrányt csinál, csúfolódó verseivel, amelyeket a rá pályázó öreg kereskedőknek mond. Ő veteti meg magát Nūr ad-Dīn-nel (mint Zumurrud) és az öveiből élnek. Nūr ad-Dīn részegségében eladja a kereszténynek, aki keresésére jön. Közben Marjam muszlim hitre tér. Nūr ad-Dīn frank földre megy utána, egymásra talál. A lány előkészíti szökésüket (krimiszerű fordulat, a kapitányt megöli, "arcát megnyúzta szakállastul" és kapitánynak álcázta magát. Amikor megérkeznek Alexandriába, Nūr ad-Dīn újra hibázik (ott

hagyja a lányt a hajón). Nūr ad-Dīn harmadszor is hibázik (elalszik a lovakkal), de Marjam hidegvérrel legyilkolja elrablóját. Bátyjait tusában legyilkolja a kalifa előtt szónokol, a vezírt saját kezűleg öli meg.

Női ideál külsőre: Bizánci vitéz lány (Abrīza). Šarkān királyfi görög földről magával viszi Bagdadba. Feleségül akarja venni, de apja szemet vet rá, vezíre tanácsára benddzel elkábítja, és így megszerzi (eközben Šarkān hadban jár), Abrīza teherbe esik, és teljes elzárkózottságban él hűséges rab- lányával, Mardzsánával. Emelkedett, méltóságteljes hőslelkű figura. Álljanak itt különös szavai, amelyeket Mardzsánához intéz szomorú terhességében. "Tudd meg, hogy nem a világ volt galád hozzám, én magam vétkeztem önnön magam ellen, midőn elhagytam atyámat, anyámat, birodalmamat. Megutáltam már az életet, megtört az én lelkemnek röpte, nem maradt bennem sem erő, sem nagyra- törés. Paripámat meglovagolva ura voltam, s most nem tudok nyeregbe szállni. Ha itt szülök náluk, megszegyenülök a rablányok előtt, s mindenki megtudja, hogy elvették becsületesemet paráznságból. Ha pedig visszatérek atyámhoz, hogyan néztek a szemébe, milyen arccal álljak elébe? Milyen szép a költő szava: "Mi volna mentségemül? Nincsen család, s haza már, nincs lakni hol, senki inna vélem itt, se pohár" Tragikus sorsa az úton betelik, vajúdása közben a szerencsen szolga környékezi meg, és a lány büszke szavai úgy felbőszítik, hogy megöli az út szélén, miután fiút szült.

Nőideál rablányokban: Tawaddud. Olyan volt, mint a telehold, ha az égre kél, gazella, ha gondtalan legelész, zsenge ifjú lány, ki kilenc meg öt évét betöltötte, a napot, s a holdat megszegyenítette, miként az ékesszavú költő énekelte: "Bőre makulátlan selyem, illata szellőként lengedez, mint ki fénysugárból s kristályból vétetett, rózsás az orcája, kecses a formája, miként írta róla egyik bámulója.

Tudós nők, rablányok: Tawaddud. Hārūn ar-Rašīd kalifa megkérdezi: "Ó Tawaddud, mely tudományokban jeleskedel?" A rablány így felel: "-Ó uram, tudom a grammatikát, a verstant, a jogtudományt, az írásmagyarázatot, a nyelvnek tudományát, járatos vagyok a zenében, a vallási előírások tanában, a számolásban, a földmérésben és geometriában, továbbá eleink legendáiban. Tudom a kegyes Koránt, olvastam a 7-es, a 10-es és a 14-es olvasás szerint, tudom szúráinak, verseinek és szakaszainak számát, ismerem fél-, negyed-, nyolcad-, és tizedrészeit is, tudom, hány leborulást foglal magába, s mennyi betűinek teljes száma, mely részek töröltettek, s minek okán tudom, mely szúrák a medinaiak, melyek a mekkaiak; ismerem a kinyilatkoztatások motívumait. Ismerem a szent hadiszokat, tartalmukkal, hagyományláncukkal, tudom melyik a hiteles, melyik a kétes. Tanulmányoztam a matematikai tudományokat, a geometriát, a filozófiát, az orvoslás tudományát, a lexikológiát, a retorikát. Sok tudományban elmélyültem, a költészetért lelkesültem, játszom lanton, ismerem a hangzatokat, tudom mikor zengessem, mikor nyugtassam a húrokat. Ha énekelek és táncolok, bővölök, ha felékesítem magam, s illatszerekkel kenekedem, ölk." A kalifa összehívát egy tudós vizsgáztató bizottságot, akik egy- egy tudományágban kérdeztetik a lányt, majd sakkmester és trikk-trakk játékos, azután a zene. A kalifa 100 ezer dínárt ad érte gazdájának, visszaadja neki a lány kívánságára, s még a lánynak ad külön 5 ezer dínárt. 60. oldal X. A jemeni férfi és hat rablánya (Maʿmūn kalifa udvarában helyezett) A hat rablány azt kéri urától, hogy tegyen ítéletet közöttük. 388. "Ti mind egy szálíg ismerői vagytok a Koránnak, mesterei a dalnak, muzsikának, járatosak vagytok eleink históriáiban, hajdani népek krónikáiban. Azt kívánom, hogy egyenként álljon fel mindegyikötök, mutasson rá

ellenpárjára, vagyis a fehér mutasson rá a feketére, a kövér a soványra, a barna a sárgára, s zengje mindegyikötök önnön dicséretét, tegye csúffá ellenfelét. Azután meg álljon elő ellenpárja, és tegyen hasonlóképpen vele. Legyenek benne idézetek a kegyes Koránból, versekből és históriákból, hadd lássuk pallérozottságotok, s míves ékesszólásokat. II/394-395. (kövér-sovány) Tökéletes rablányok Jemeni férfi és hat rablánya Fehérség dicsérete. Szíнем, mint az áldott nappali világ, frissen nyíló virág, gyöngy- fényű csillag az ég boltozatán. Azt mondotta volt a Magasságos Allah az ő fenséges könyvében prófétájának Mózesnek- üdv rá!:"Tedd be kezed kebeledbe, s fehérén húzod elő ártalomtól ment!" Továbbá azt mondta volt a Magasságos Alláh: "Azok, akiknek fehér az orcájuk, Allah kegyelmében lakoznak, s örök-kévalóak abban." Szíнем égi jel, szépségem elérhetetlen, bájam legyőzhetetlen, rajtam mutatnak szépen a kelmék, értem bomlanak az elmék, stb. Vers "Nem érted, a drágagyöngy azért drága, mert fehér, s szemet kocsiszámra kapni egy árva dirhemért. Fehér arcúaknak nyit kaput majd csupán a menny, kinek képe éjszínű, csupán a pokolba fér!" Tökéletes rablányok Jemeni férfi és hat rablánya Vékonyság dicsérete, kövérség ócsárlása -Hála legyen Allahnak, aki megalkotott, remekbe formázott, megadta, hogy engem kívánnak mindenek, hasonlatossá tett a zsenge ághoz, melyhez hajlanak a szívek. Ha kelek, könnyedén kelek, ha leülök, kecsesen ülök. Szellemem könnyen csapong a tréfában, kedvem pezseg a vígasságban. Nem láttam bíz én senkit, ki kedvesét így festette volna: "Akár az elefánt, olyan a kedvesem, vagy óriás hegy, széle-hossza egy", hanem inkább így: "Karcú a termete, sudár a növése." stb. Te viszont, te puffadt testű, annyit eszel, akár az elefánt, bendőd telhetetlen zsák. Ha véled hál, nem talál örömet benned a társ, kedve töltésének nem leli a módját, rengeteg nagy hasad elállja az útját, temérdek combjaid likadtól elzárják. Más gondod sincs, csak az evés-ivás, ha vizelsz, zubogsz, ha ürítesz, rotyogsz, olyan vagy, mint a degeszre tömött bőrzsák, vagy egy felpuffadt elefánt.

„A példázatos mese az Ezeregyéjszakában”

Kérdés: Van-e a mesék között a legteljesebb kairói kiadásban összefüggés, valamilyen összekötő kapocs, aminek alapján egy(séges) műnek tekinthetnénk? Nincs, sem történetben, sem elbeszélési módszerben, sem stílusban.

Van-e olyan szövegrétege a műnek, amelyben megvannak ezek az összefüggések? Van, a szíriai kéziratok, XIV. sz.

Egyik ilyen jellegzetes történettípus a példázat célú mese.

A *musáhada* és a *tadzsrība mubásira* jelentősége a hallomással, tanult ismeretekkel szemben.

„A szamár, az ökör és a földművelő kereskedő” története *'tamszilijja'*, mert három közmondás illusztrációja:

- i. „Aki nem tud helyesen viselkedni a különböző helyzetekben, az bajba jut”.
- ii. „Aki nem számol a következményekkel, annak nem lesz jópajtása a Sors”.
- iii. „Addig erősködtem, amíg ki nem elégült a kíváncsiságom.”

(A közmondások nincsenek benne a kairói kiadásban, így egyetlen nagy fordításban sem!)

De nem a vezír közvetlen tapasztalatára épül, ezért nem is fogadja el Seherezáde, aki közvetlen tapasztalatot akar szerezni, akárcsak előtte Sahrijár király, aki nem hisz addig az öccsének, amíg saját szemével nem látja meg felesége hűtlenségét.

Másik vezérmotívum: Ha más(ok)nak nagyobb a baja, mint nekünk, az vigasztalást nyújt számunkra. Ld. Sahzamán megvigasztalódik Sahrijár baján (nyilvános, nem titkos), mindketten az Ifrit baján (akármilyen hatalmas is, egy nő túljár az eszén).

A Seherezáde mesélte történetek ugyan mind kitalált történet, de a helyzetek, ügyek, amelyekben a történetek szereplői cselekszenek és beszélnek, nem kitaláltak, hanem létező, valós helyzetek, cselekedetek és szavak.

A vezirtől elmesélt példázatos történet azonban nem illik rá arra a helyzetre, aminek kapcsán elmeséltetett:

Seherezáde nem fekszik lustálkodva, mint a szamár, hanem tanulmányokkal tölti idejét.

Nem tudatlan, de erőszakos, mint a feleség, aki nem fogadja el, hogy más nyelv is létezik, mint az övé, és azt hiszi, hogy őt nevette ki a férje, de utána hagyja magát megverni, nincs elég önbizalma, és hagyja magát végül lebeszélni tervéről.

A példázatos történetnek nincs semmilyen kapcsolata azzal a kerettörténettel, amelyben előfordul, nem kapcsolódik sem a személyekhez, sem azok szavaihoz és cselekedeteikhez, s ezért utasítja el és neveti ki Seherezáde.

Az első Seherezáde történet nem tartalmaz példázatot (veszélyes lett volna elsőre, félreérthette volna a király, s ez S. halálához vezethetett volna): „A kereskedő és a dzsinn” valós történet akar lenni, nem hiteltelen mese, a szereplők tanúkat hoznak szavaik alátámasztására.

A második történet már példázat (*tamszil*), mert a király már elfogadta a mesélést a feleség kivégzése helyett: „A halász és az ifrít”. Ez azonban már sokkal bonyolultabb példázat, mint a vezír volt: a példázatos mese rögtön két újabb példázatot is tartalmaz, a történet elején, amikor a halász visszateszi az ifrítet a palackjába, mert az meg akarta ölni. A halász ekkor is közmondásra hivatkozik (‘Akkor hát nem hazudik a közmondás ...’). A következő rész egy párbeszéddel indul, amelyben az Ifrít azt ígéri, hogy jót tesz vele, de a halász hazugnak nevezi és egy történetet mesél el: A görög király [Júnán király] és Dúbán [Rúján], a bölcs történetét (*maszali wa-maszalak maszal malik al- júnán wal-hakim Dúbán*). Benne az irigy vezír története („Semmilyen test nincs irigység nélkül” [Honti: Az eleven testben irigység áll lesben]), aki ugyanazt a példázatot mondja el, ami az elején van: „Aki nem látja tette következményeit, annak nem lesz jópajtása a Sors” [Honti: Aki nem gondol arra, mi lehet a vége, annak a sors nem barátja, de ellensége] – azt kéri a királytól, végeztesse ki azt a bölcsöt, aki meggyógyította. Erre újabb történet jön, a királytól: Szindbád király és a fia [Honti: sólyma]. Alapgondolat: késő bánat, eb gondolat. [Honti: Szindbád perzsa király is megölte azt, aki megmentette az életét a kígyóméregtől.] A férj és a gyöngypapagáj története, aki kémkedik a feleségére, de a feleség meghazudtolja, megöli a férj, majd a szomszédok igazolják a papagájt (csak Mahdinál). Példázat: a papagáj a bölcs, a hazug feleség a miniszter – de a példázat nem tökéletes, ha van is benne igazság. Vezír: nem jó a példázat, mert a bölcs nem tett neki rosszat, mint ahogy a papagáj rosszat tett a feleségnek, így hát nem is lehet szó az ő (a vezír) részéről rosszindulatnak, csak figyelmeztetni akarja a királyt a veszélyre, amely a bölcs részéről fenyegeti. Ő királyt a szegény papagájjal azonosítja, a bölcsöt a feleséggel, tehát akkor ő maga a férfival azonos, aki ártatlanul megölte a papagájt, aki pedig jót tett neki. A király nem veszi ezt észre. Vezír: Ha nem látod be szavaim igazát, akkor pusztíts el, mint a király a miniszterét, aki a fia ellen ármánykodott. Ez a második belefoglalt példázatos történet, amit a vezír mesél el: „A királyfi a vezírral vadászatra megy, a vezír egy vad nyomába küldi a királyfit, asszonnyal alálkodik, aki indiai királylánynak mondja magát, pedig *ghúla*, aki a fiait akarja táplálni vele. Istenhez fohászkodik, megmenekül, otthon elmeséli apjának, hogy a vezír akarta halálba kergetni. A király megöleti a vezírt.” Vezír: ugyanígy, ha magad mellé veszed ezt a bölcsöt, bármikor az életedre törhet. Azzal is megvádolja, hogy kém [Hontiban is]. A király (meglepő módon) bizonyítékok nélkül elfogadja a vezír vádjait. Úgy tűnik, mintha a vezír a történet vezírjével azonosítaná magát és azt mondja, hogy ha nem találja helytállóknak a vádjait, akkor ölesse meg, mint ahogy a történet királya tette. A történet azonban nem mondja el, hogy miért akarta pusztulásba kergetni a vezír a királyfit, miért hitte azt, hogy már el is pusztult, és miért nem értesített erről a királyt, hogy kit ábrázol a királyfi és kit a *ghúla*, nem tudunk meg semmit a királyfi és a *ghúla* harcáról, stb. A végén ráadásul a vezír megváltoztatja a példázatát: nem az ő, hanem a bölcs példázata ez, ő az ármánykodó vezír. A történet csak arra való, hogy összezavarja vele a tudatlan király fejét, a hasonlóságnak nincs alapja. Végül nem valamilyen konkrét ok miatt kezd el félni a bölcsötől, hanem csak azért, mert az képes lehet gonosz varázslatra (is), ha őt ki tudta gyógyítani. Végül

a vezír nem a történetével, annak tanulságával veszi rá a királyt arra, amit el akar érni (a bölcs megöletését), hanem azzal, amivel a példázatos történet után mondott a bölcs varázserejéről, megfélemlítve a királyt. Vezír: aki gyógyszer nélkül meggyógyított, ugyanúgy meg is tud ölni. A király elhatározza, hogy megelőzi és megöleti. A bölcs orvos könyörög, hiába („úgy jutalmazol meg, mint a krokodíl” – de ezt nem tudja elmesélni).

Utána a halász azzal fejezi be a két példázatát, hogy kifejti: ő a bölcs, aki jót tesz, de rosszal fizeti ki az ifrit (meg akarta ölni), míg az ifrit azonos a királlyal.

„A bölcs haladékat kér, hogy elbúcsúzhasson, és a királynak ajándékozhassa könyvét (’Az elit elitje’), amelynek a hatodik [harmadik] oldalán megszólal a feje halála után és minden kérdésre válaszol. Most már nem a félelem, hanem a kíváncsiság miatt öleti meg a bölcsöt, jóllehet az megjósolja, hogy ha őt megöli, ő is megfog halni. Méregporral beszórja a lapokat, amelyeken nem volt írás, s amikor a király benyúlazza a kezét, hogy lapozzon, meghal – halott feje pedig példázatot szaval.” Halász: ha először nem akartál volna megölni, akkor én se ravaszkodtalak volna vissza a palackba. Ifrit: Gondolj a mondásra: „Tegyél jót azzal, aki neked rosszat tesz!” (Aki megdob kövel, dobd vissza kenyérrel). Ő is átveszi a bölcs mondását: Elmondanék neked egy történetet, ha nem lennék ebben a helyzetben (ti. a palackban). A halász példázata végülis nem lesz sikeres, nem talál célba, mert nem dobja vissza a palackot a tengerbe.